POLARISERAT FORSKNINGSFÖRTROENDE – UTBILDNINGSNIVÅ OCH PARTISYMPATIER VATTENDELARE[1]

ANNA MARIA JÖNSSON

Sammanfattning
Detta kapitel fokuserar på medborgarnas förtroende för forskning och forskare samt om, och i så fall hur, detta påverkas av nya konfliktlinjer och ideologiska grupperingar i samhället. Resultaten visar å ena sidan att förtroendet för forskning och forskare är fortsatt relativt högt och stabilt men vi ser samtidigt tydliga tendenser till ökad polarisering där skillnaden mellan grupper med högst respektive lägst förtroende ökar. Den faktor som har störst enskild påverkan på graden av förtroende är utbildningsnivå. Högutbildade uppvisar det största förtroendet för såväl lärosäten som forskare. För att svara på frågan om forskningsförtroendet är polariserat studerades också fråge- och gruppolarisering och dessa analyser identifierade tydliga mönster som indikerar en förskjutning i riktning mot en polarisering och politisering där framför allt Sverigedemokraternas sympatisörer skiljer sig från övriga. Humaniora är fortsatt det forskningsområde med lägst grad av förtroende och en dryg tredjedel av de svenska medborgarna uppger att de saknar uppfattning om vilket förtroende de har för humanistisk forskning.

”Ju färre fakta, desto starkare åsikt” /Arnold H. Glasgow

Sedan 2010-talets slut har ett antal nya konfliktlinjer framträtt i det svenska samhället och vi ser tecken på nya ideologiska grupperingar och en ökad polarisering och politisering i olika samhällsfrågor. Vetenskapen utmanas och vad som är fakta ifrågasätts från olika håll, vilket i sig har gett upphov till rörelser som *March for Science* – ett amerikanskt initiativ där forskare och allmänhet gemensamt ville stå upp för vikten av vetenskap och användningen av forskningsbaserad kunskap i samhället. Frågan är hur attityderna till forskning och vetenskap har påverkats av dessa strömningar och vilka utmaningar det innebär för forskares kommunikation. Syftet med detta kapitel är att undersöka svenska folkets förtroende för forskning, vilken forskning man tycker är viktig och i vilken utsträckning detta kan sägas vara polariserat. Studien omfattar också en analys av vilka faktorer som korrelerar med en sådan polarisering samt om och hur detta förändrats över tid.

Tidigare studier har gett indikationer på att det finns viss polarisering utifrån partisympati i förtroendet för olika forskningsområden och då särskilt gällande

Jönsson, Anna Maria (2020) Polariserat forskningsförtroende – utbildningsnivå och partisympatier vattendelare i Ulrika Andersson, Anders Carlander & Patrik Öhberg (red) *Regntunga skyar*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

synen på humaniora. Ett tydligt mönster från tidigare studier är också att medborgarna i stor utsträckning säger sig sakna uppfattning om sitt förtroende för humanistisk forskning och även här pekar tidigare forskning mot en polarisering (Jönsson, 2019). Detta kommer få särskild uppmärksamhet i detta kapitel genom en analys av om och hur de som säger sig sakna uppfattning om förtroendet för humanioraforskning skiljer sig från övriga grupper i samhället.

Varför är det då viktigt att veta vilken grad av förtroende medborgarna har för forskning och forskare? Frågan har flera svar. Ur ett samhälleligt perspektiv kan man peka på att politiska beslut idag i allt större utsträckning vilar på resultat från forskning och att forskare är centrala aktörer i det offentliga samtalet. Politiska beslut grundat på vetenskaplig kunskap är helt avgörande för samhällets möjligheter att hantera utmaningar som klimatförändringar och pandemier. Med fokus på forskningen kan konstateras att dess legitimitet och finansiering i sin tur förutsätter ett medborgerligt förtroende.

Förtroende har definierats och studerats på en rad olika sätt men det perspektiv som är utgångspunkt för denna studie utgår från ett statsvetenskapligt perspektiv på relationen mellan subjekt (individ) och olika politiska objekt (jfr Gamson, 1968). Förtroende kan också ses som ett slags mandat som medborgarna ger olika samhällsaktörer. Tidigare forskning kring förtroende för forskning och forskare har bland annat utgått från att förtroendet som objekt kan analyseras på tre nivåer som utgår från tankar om samhällsinstitutioners roll. De tre nivåerna är idé, institution och aktör. Kort sammanfattat handlar idénivån om varför institutionen finns till; institutionsnivån fokuserar på institutionens verksamhet som organisation, medan aktörsnivån handlar om den personal som står för institutionens dagliga verksamhet (Jönsson, 2019; Norén Bretzer, 2017; Norris, 2011; Peters, 2002; Weibull, 2015). I detta kapitel studeras alla tre nivåerna.

Forskningsförtroendets variationer och polarisering

Förtroendet för forskning liksom förtroendet för andra samhällsinstitutioner och aktörer skiljer sig åt mellan olika samhällsgrupper. Den grad av förtroende medborgaren ger uttryck för påverkas av faktorer som socioekonomisk bakgrund och den egna identiteten och de värderingar man har, men också av den information man får om institutionerna och aktörerna. Här har rapporteringen i nyhetsmedierna en central betydelse (Vetenskap & Allmänhet, 2011; Holmberg & Weibull, 2013; Nisbet & Goidel, 2007). Vid sidan av denna variation i förtroende hos befolkningen påverkas forskningens förtroendekapital också av händelser och strömningar i samhällskontexten. Dessutom visar tidigare forskning att även mellanmänsklig tillit har betydelse för graden av förtroende för samhällets institutioner (Rothstein, 2005).

På senare tid har det lagts stort fokus inom vetenskapssamhället på hur kommunikation mellan forskare, medborgare och olika samhällsaktörer kan förbättras. Iyengar och Massey (2018) menar att det idag inte bara är kvaliteten i forsknings-

kommunikationen som sådan som är problemet och leder till bristande forskningsförtroende utan att utmaningen i allt större utsträckning kommer från den alltmer utbredda desinformationen, spridning av fake-news och ifrågasättandet av kunskapsinstitutioner och faktabegreppet. En utveckling som på olika sätt kan ses i samband med de sociala mediernas och algoritmernas ökade betydelse men också med frammarschen för populistiska politiska rörelser, en tydlig underliggande ideologisk bias och politisk polarisering. Ekokammare skapas och dialogen och utbytet mellan olika grupperingar minskar (Waisbord, 2018).

I såväl Sverige som andra länder märks en tydlig polarisering kring några av de samhällsfrågor som dominerar i offentligheten och då kanske framför allt frågorna om klimatförändringar som ju också har en koppling till en vetenskaplig diskurs, och migration och immigration. Den senare frågan ligger tillsammans med populistiska rörelsers frammarsch också bakom framväxten av alternativa medier (långt ut på högerkanten) i Norden (Holt m.fl., 2019). Polariseringen i politiken så väl som den polariserade medieanvändningen utgör idag utmaningar för forskningskommunikationen (Iyengar & Massey, 2018).

I ett läge med stark polarisering söker man bekräftelse för sin övertygelse och därför kan vissa grupper i vissa sammanhang ha en större tendens att ta till sig och tro på 'alternativa fakta' (Curato m.fl., 2018). När vetenskapliga fakta går emot de ideologiska värden och politiska föreställningar individen har reagerar man med att ifrågasätta eller förvränga informationen och på så sätt hindras forskningskommunikation idag (Iyengar & Massey, 2018). När vetenskapliga fakta går emot en grupps ideologiska ståndpunkt och politiska agenda kan forskarna numer räkna med att mötas av en riktad kampanj med desinformation, fake-news och alternativa fakta och detta alldeles oavsett hur tydligt forskarna formulerat sitt budskap och hur välpaketerat det är (Iyengar & Massey, 2018).

Begreppet polarisering har kommit att bli ett vanligt ord för att beskriva det rådande samhällsklimatet. Polarisering beskrivs allmänt som två läger och i Sverige har det traditionellt handlat om höger-vänster-skalan. Polarisering uttrycker alltså ett tillstånd när två grupper placerar sig i varsin ende av en skala men begreppet innehåller också ett mått av rörelse. När det gäller förtroende för forskning och forskare skulle det innebära att skillnaden mellan grupperna också ökar över tid, till exempel genom att förtroendet ökar i vissa grupper och sjunker i andra. Idag ser vi en partipolitisk polarisering kring vissa samhällsfrågor. Det finns därför skäl att anta att polariseringen gällande förtroendet för forskning skulle vara tydligare i relation till specifika områden och sakfrågor (idé) än vad gäller förtroendet för institutioner och aktörer. På så vis finns också en relation mellan politisering och polarisering.

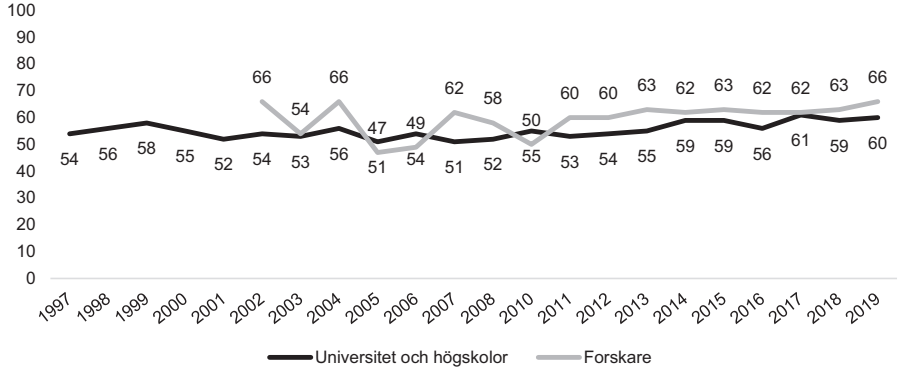
Forskningsförtroendets trender 1997–2019

Inledningsvis ges här en översikt över svenska medborgares förtroende för universitet och högskolor (institution), forskare (aktör), forskningsområden och vilja att

satsa på forskning kopplat till några specifika samhällsutmaningar (idé). Andelen svenskar som anger att de har mycket eller ganska stort förtroende för universitet och högskolor har legat stabilt de senaste åren och i 2019 års nationella SOM-undersökning är det 60 procent som säger sig ha stort förtroende för lärosätena (figur 1).[2] Jämfört med förtroendet för andra institutioner får detta anses vara relativt högt i relation till exempelvis förtroendet för bankerna (33 procent), regeringen (35 procent), sjukvården (65 procent) och polisen (70 procent) (se Martinsson & Andersson, 2020).

Även förtroendet för forskare, dvs. aktörsnivån, ligger stabilt sett över tid. År 2019 uppger 66 procent av de svarande att de har mycket eller ganska stort förtroende för hur forskare bedriver sitt arbete (figur 1) vilket får sägas vara en medelhög nivå jämfört med förtroendet för andra grupper som rikspolitiker (28 procent), journalister (37 procent), poliser (72 procent), lärare (73 procent) och sjukvårdspersonal (86 procent). I ett internationellt perspektiv är forskningsförtroendet högt i Sverige. I USA var det till exempel 21 procent som uppgav sig ha stort förtroende för forskare år 2016 (Iyengar & Massey, 2018; Krause m.fl., 2019).

Figur 1 Andel med stort förtroende för universitet och högskolor respektive forskare, 1997–2019 (andel mycket/ganska stort förtroende)

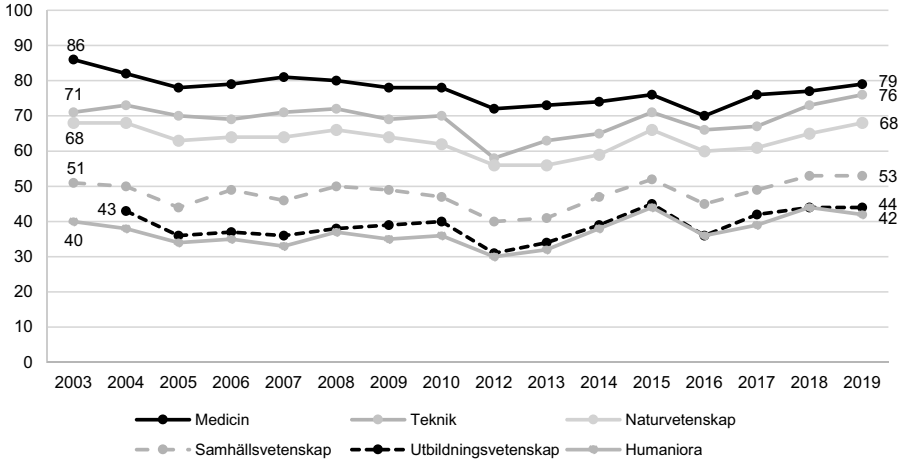
Kommentar: Frågorna lyder: ”Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?” följt av ”Universitet” och högskolor” samt ”Hur stort förtroende har du för hur forskare bedriver sitt arbete?”. Den senare frågan ställdes första gången 2002. Andelarna är beräknade utifrån de som besvarat respektive delfråga. Totalt antal svarande år 2019 var 1 613 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2002–2019.

Förtroendet för forskning påverkas av en rad faktorer och tidigare studier visar även att allmänhetens attityder till forskning i stor grad påverkas av vilken sorts forskning det rör sig om (figur 2). Analyserna visar att svenska medborgare har störst förtroende för den forskning som bedrivs inom det medicinska området medan

forskning inom humaniora och utbildningsvetenskap åtnjuter lägst förtroende. Detta mönster syns under hela perioden 2002–2019 men i 2018 års undersökning minskade skillnaderna mellan områdena med högst respektive lägst grad av förtroende (Jönsson, 2019). I 2019 års undersökning växer dock avståendet igen mellan de områdena med högst (medicin och teknik), respektive lägst (humaniora och utbildningsvetenskap) grad av förtroende. Detta främst på grund av att andelen som uppger sig ha stort förtroende för forskning inom medicin och teknik ökar mellan 2018 och 2019 medan förtroendet för till exempel humaniora ligger kvar på i stort sett samma nivå.

Figur 2 Andel av de svarande som angett att de har mycket eller ganska stort förtroende för respektive forskningsområde, 2003–2019 (procent)

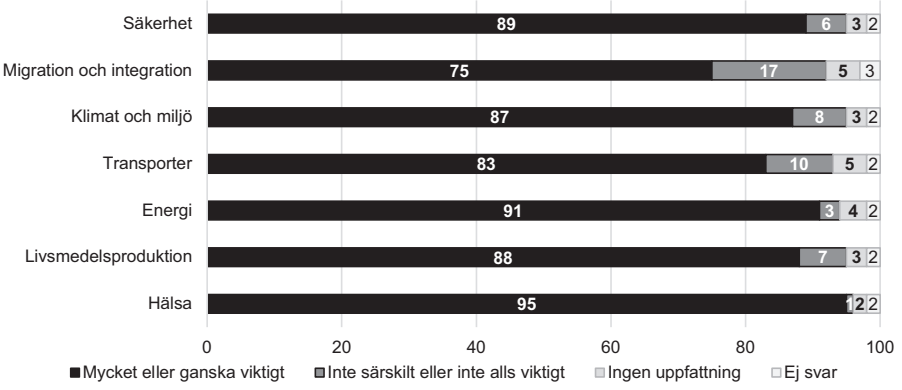
Kommentar: Frågan lyder: ”Allmänt sett, vilket förtroende har du för den forskning som bedrivs i Sverige inom följande områden?” Totalt antal svarande år 2019 var 1 613. 2011 redovisas inte resultatet för denna fråga då kontexteffekter tros ha påverkat resultatens tillförlitlighet (se Holmberg & Weibull, 2013).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2003–2019.

För att få en uppfattning om medborgarnas syn på forskningens betydelse för samhället och vilka forskningsfrågor som är mest prioriterade ställer vi sedan 2018 frågan hur viktigt man anser det är att Sverige satsar medel på forskning kopplat till sju olika samhällsutmaningar: hälsa, livsmedelsproduktion, energi, transporter, klimat och miljö, migration och integration, samt säkerhet (några av de för samhället viktigaste frågorna enligt EU som uttrycks i ’The Europe 2020 strategy’ och ’Horizon 2020’).[3]

Resultaten visar att forskningssatsningar inom samtliga dessa områden har ett starkt stöd hos svenska folket och att allra störst stöd finns det för forskning inom området hälsa medan området migration och integration anses minst viktigt att satsa forskningsmedel på. Det har inte skett några markanta förändringar mellan 2018 och 2019 i viljan att satsa pengar på forskning inom de olika områdena (figur 3).

Figur 3 Allmänhetens bedömning av vikten av olika forskningssatsningar, 2019 (procent)

Kommentar: Frågan lyder: ”Hur viktigt anser du det är att det i Sverige satsas på forskning på att lösa utmaningar inom följande områden?”. Totalt antal svarande per fråga år 2019 varierade mellan 1 567 och 1 583.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2019.

Om vi ser till hur olika grupper i befolkningen ställer sig till att satsa statliga medel på olika samhälleliga utmaningar så är högutbildade och äldre personer mest benägna att vilja satsa pengar på dessa utmaningar (när det gäller området migration och integration är dock de yngre lika villiga att satsa som de äldre). Sverigedemokraternas sympatisörer skiljer ut sig genom att i mindre utsträckning än övriga vilja satsa på områdena migration och integration samt klimat och miljö – områden som även i andra sammanhang pekats ut som politiserade (se t.ex. Bergström m.fl., 2015). Det är till exempel 76 procent av de som sympatiserar med Sverigedemokraterna som tycker det är viktigt att satsa på forskning kring klimat och miljö, vilket kan jämföras med 93 respektive 89 procent bland socialdemokratiska och moderata sympatisörer. Resultaten följer samma mönster som föregående år (Jönsson, 2019).

Polariserat forskningsförtroende

En huvudfråga i detta kapitel är alltså om förtroendet för forskning i Sverige idag kan sägas vara polariserat och om detta i så fall är en process där polariseringen blir

större (eller mindre) över tid. Tidigare studier har visat att närhetsprincipen (dvs. de som är geografiskt och kulturellt nära och/eller har egen erfarenhet av forskning och universitet och högskolor) är viktig och att högutbildade, yngre och medelålders och de som bor i storstäderna har högst förtroende forskning och forskare. Även partisympati bidrar till att förklara de variationer i förtroende som vi ser bland svenska medborgare och det är framför allt Sverigedemokraternas sympatisörer som skiljer ut sig (Jönsson, 2019; Norén Bretzer, 2017; VA-rapport, 2018:3). I linje med antagandet att forskningsförtroendet politiserats finns det skäl att tro att denna faktor blir alltmer betydelsefull och att forskningsförtroendet polariseras. Iyengar och Masseys (2018) visar till exempel att förtroendet för forskning i USA tydligt hänger ihop med ideologisk hemvist och att polariseringen i frågan har ökat över tid. Graden av förtroende varierar alltså mellan olika grupper i befolkningen men också beroende på vilken typ av forskning och samhällsfråga det gäller (Achterberg m.fl., 2015; Bergström & Oscarsson, 2015; Holmberg & Weibull, 2013; Iyengar & Massey, 2018; Norén Bretzer, 2017; Rothstein, 2005; Rutjens, 2018).

Analyserna av resultaten från den nationella SOM-undersökningen 2019 visar att utbildningsnivå och partisympati är de faktorer som bäst förklarar forskningsförtroendet och hur man värderar forskningens betydelse för att lösa olika samhällsutmaningar. Högutbildade personer har genomgående större förtroende för forskning och dess aktörer, och en större vilja att satsa pengar på forskning än övriga. De som sympatiserar med Sverigedemokraterna utmärker sig genom att ha ett lägre förtroende och mindre vilja att satsa medel på forskning.

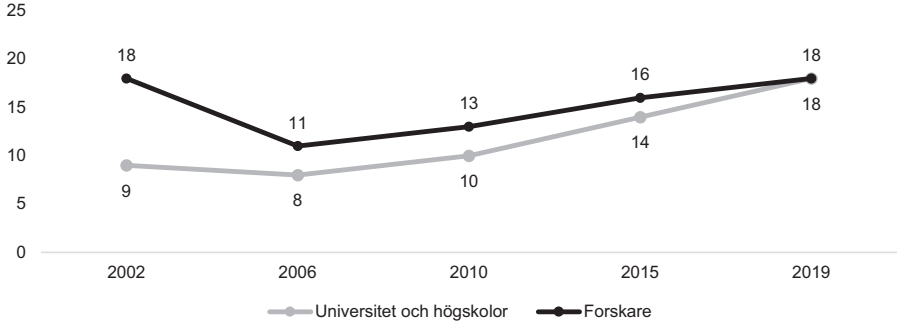
När det gäller förtroendet för universitet och högskolor samt forskare så finns tre olika block: Ett block med det högsta förtroendet som i första hand utgörs av de som sympatiserar med Miljöpartiet, Liberalerna, Centerpartiet och Vänsterpartiet; ett mittenblock som består av Socialdemokraternas, Moderaternas och Kristdemokraternas sympatisörer och slutligen ett block med Sverigedemokraternas sympatisörer (oavsett utbildningsnivå) som har det klart lägsta förtroendet. De som sympatiserar med Sverigedemokraterna har lägst förtroende för samtliga forskningsområden och särskilt för humaniora. Förtroendet för forskningsområdet medicin är det som varierar minst mellan olika grupper. Män har högre förtroende för forskning inom teknik än vad kvinnor har medan kvinnor har något högre förtroende för forskning inom humaniora än vad männen har.

Analysen av huruvida det skett en polarisering i medborgarnas förtroende för forskning och forskare görs här vidare genom att två mått på polarisering identifierats. Det är å ena sidan *frågepolarisering* där åsiktsintensiteten studeras, dvs. om andelen som väljer ytteralternativen i svarsskalan har ökat (Demker, 2015). Detta kommer analyseras genom fem nedslag under perioden 2002–2019. Å andra sidan studeras *gruppolarisering* där istället fokus ligger på gapet mellan de grupper som har högst respektive lägst förtroende. Gruppolariseringen studeras också genom att analysera förändringar över tid och i det här fallet genom tre nedslag: 2002, 2010 och 2019. För att svara på frågan om det skett en ökad politisering och polarisering

behöver vi dock också analysera om partisympati och ideologisk hemvist tycks förklara mer av förtroendevariationen nu än förr och om skillnaderna mellan de olika grupperingarna blir större. Slutligen görs därför en separat analys av politisk polarisering där Sverigedemokraternas sympatisörer jämförs med övriga över tid (2010, 2015, 2019). Detta eftersom tidigare studier visat att det är just denna grupp som skiljer ut sig mest (Jönsson, 2019).

När det gäller förtroendet för forskningens institutioner och aktörer under perioden 2002–2019 visar resultaten att det i detta avseende tycks ske en frågepolarisering vad gäller svenskarnas forskningsförtroende (figur 4). Frågepolariseringen definieras alltså som andel med intensiva åsikter och som intensiv åsikt räknas i det här fallet de som svarat antingen *mycket stort förtroende* eller *mycket litet förtroende* för universitet och högskolor (institution) respektive forskare (aktör). Mätpunkten 2002 skiljer ut sig något och vad gäller forskare är åsikterna lika polariserade då som 2019 men från 2006 och framåt ser vi att polariseringen mätt på detta sätt blir större över tid.

Figur 4 Andel med intensiva åsikter vad gäller förtroenden 2002, 2006, 2010, 2015 och 2019 (de som svarat antingen mycket stort förtroende eller mycket litet förtroende)

Kommentar: Frågorna lyder: ”Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?” följt av ”Universitet” och högskolor” samt ”Hur stort förtroende har du för hur forskare bedriver sitt arbete?”. Andelarna är beräknade utifrån de som besvarat respektive delfråga. Totalt antal svarande år 2019 var 1 613 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2002, 2006, 2010, 2015 och 2019.

Som ett annat sätt att närma sig frågan om det finns en polarisering i svenskarnas forskningsförtroende och om denna polarisering ökat över tid, analyseras här gruppolariseringen utifrån kriterierna utbildning, kön, boendeort och ålder. Av tidigare studier vet vi att framför allt utbildning men också boendeområde och ålder har betydelse för graden av förtroende och här studeras även skillnaden mellan män och kvinnor (Jönsson, 2019; Norén Bretzer, 2017; VA-rapport, 2018:3). I denna

analys omfattas bara förtroendet för universitet och högskolor och gruppolarisering definieras som skillnaden i procentdifferens i förtroende mellan de grupper som har mest respektive minst förtroende inom respektive kategori, exempelvis utbildning (tabell 1). Det första som kan konstateras är att det återigen bekräftas att utbildning är en väldigt viktig faktor för förtroendevariationen och att även ålder får allt större betydelse över tid. Framför allt vad gäller just utbildning och ålder ökar skillnaden mellan grupperna med mest respektive minst förtroende under perioden 2002–2019 vilket stärker testen om en ökad polarisering. Mönstret är inte lika tydligt vad gäller boendeort men polariseringen 2019 är klart högre än vid mätpunkterna 2002 och 2010. Det finns dock inga större skillnader mellan män och kvinnor i denna fråga.

Tabell 1 Förtroende för universitet och högskolor efter utbildning, ålder, boendeområde och kön 2002, 2010 och 2019 (andel mycket/ganska stort förtroende, procentdifferens)

		2002	2010	2019
Utbildning	Låg	43	39	38
	Medellåg	47	52	54
	Medellåg	57	60	59
	Hög	66	68	77
	Differens	*23*	*29*	*39*
Ålder	16–29	60	65	72
	30–49	54	59	72
	50–64	51	50	55
	65–85	50	49	50
	Differens	*10*	*16*	*22*
Boendeområde	Ren landsbygd	48	50	49
	Mindre tätort	49	50	51
	Stad eller större tätort	56	58	64
	Sthlm, Gbg, Malmö	61	60	71
	Differens	*13*	*10*	*22*
Kön	Kvinna	54	56	60
	Man	54	54	61
	Differens	*0*	*2*	*1*

Kommentar: Frågan lyder: ”Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?” följt av ”Universitet och högskolor”. Analysen baseras på de som besvarat delfrågan. Differensen avser skillnaden i procentenheter mellan gruppen med högst respektive lägst förtroende i respektive kategori. Totalt antal svarande på frågan var 3 377 år 2002, 2 757 år 2010 och 1 445 år 2019.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2002, 2010 och 2019.

Även politisk polarisering är en form av gruppolarisering men eftersom politiseringen av förtroendet är en central fråga analyseras detta separat. I tabell 2 redovisas andel med stort förtroende för universitet och högskolor utifrån partisympati åren 2010, 2015 och 2019 (andel som svarat mycket eller ganska stort förtroende). År 2010 är vald som startpunkt då det är första mättillfället där Sverigedemokraterna ingår i Sveriges Riksdag. Tendensen mot en ökad polarisering är tydlig och skillnaden mellan de med störst respektive minst förtroende är klart störst 2019. Som konstaterats ovan har vi dock snarare en situation där medborgarna fördelar sig i tre poler utifrån partisympati.

Tabell 2 Förtroende för universitet och högskolor efter partisympati, 2010, 2015 och 2019 (andel mycket/ganska stort förtroende, procentdifferens)

	2010	2015	2019
Vänsterpartiet	59	64	72
Socialdemokraterna	52	59	58
Centerpartiet	57	63	78
Liberalerna	62	70	71
Miljöpartiet	65	75	82
Moderaterna	58	65	67
Kristdemokraterna	59	53	60
Sverigedemokraterna	33	40	36
Differens	*26*	*35*	*46*

Kommentar: Frågan lyder: ”Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?” följt av ”Universitet och högskolor”. Analysen baseras på de som besvarat delfrågan. Differensen avser skillnaden i procentenheter mellan gruppen med störst respektive minst förtroende. Minsta antal svarspersoner på gruppnivå år 2019 var 59 personer (Liberalerna). Totalt antal svarande på frågan var 4 486 år 2010, 2 757 år 2015 och 1 445 år 2019.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010, 2015 och 2019.

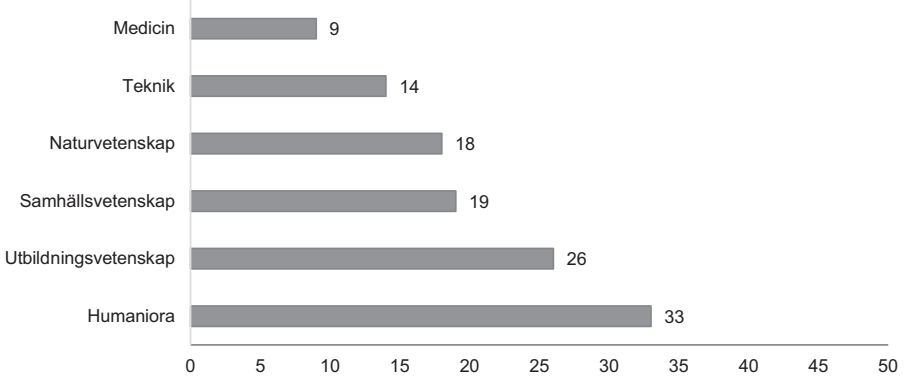
Noteras bör att det i vissa fall (för vissa partier vissa år) rör sig om få respondenter och dessutom är det olika många svarande totalt de olika åren. Gruppen som sympatiserar med Liberalerna består till exempel av 356 personer 2010 och 59 år 2019. Det är därför det övergripande mönstret snarare än enskilda siffror som är det intressanta.

Sammanfattningsvis finns det alltså tydliga tecken på en ökad polarisering i forskningsförtroendet i Sverige. Den politiska polariseringen är särskilt tydlig i synen på humaniora.

Förtroendet för humaniora i fokus

Vi ser alltså tydliga tecken på en politisering och en politisk polarisering i synen på forskning inom humaniora. De som sympatiserar med Sverigedemokraterna har förvisso lägst förtroende för samtliga forskningsområden men detta mönster är särskilt tydligt gällande humaniora. Det som är intressant med synen på humaniora är också att det är en relativt stor andel som säger sig sakna uppfattning om vilket förtroende de har för forskning inom humaniora jämfört med övriga forskningsområden (figur 5). År 2019 uppger 33 procent av respondenterna att de saknar uppfattning om vilket förtroende de har för forskning inom humaniora. Motsvarande siffra för området medicin är nio procent. Andra studier har också visat att en relativt stor del av befolkningen har en vag bild av vad humaniora är (Vetenskap & Allmänhet, 2016). Det här innebär att skillnaderna i förtroende till viss del kan förklaras av att svenska medborgare saknar uppfattning eller insikt om vad humanistisk forskning är. Det är också något fler 2019 jämfört med 2018 som säger sig sakna uppfattning.

Figur 5 Andel som uppgett 'Ingen uppfattning' angående vilket förtroende man har för forskningen inom respektive område, 2019 (procent)

Kommentar: Frågan lyder: "Allmänt sett, vilket förtroende har du för den forskning som bedrivs i Sverige inom följande områden?". Svarsalternativen går från "Mycket stort förtroende" till "Mycket litet förtroende" över "Varken stort eller litet förtroende" och kompletteras av "Ingen uppfattning". Figuren redogör för andelen som svarat att de saknar uppfattning. Totalt antal svarande år 2019 var 1 613.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2019.

Att det är så pass många som saknar uppfattning om vad humaniora är och inte kan ange någon grad av förtroende kan ses i relation till olika kommunikationsaspekter och då inte minst medierapporteringen kring forskning. Vissa forskningsområden och ämnen har till exempel högre nyhetsvärde och kan lättare anpassas till medielogiken. Intervjuer som organisationen Vetenskap & Allmänhet har gjort med

journalister som bevakar vetenskap visar att samhällsvetenskap och humaniora uppfattas som svårare att rapportera om än exempelvis medicin och naturvetenskap (Vetenskap & Allmänhet, 2019a). Detta kan vara en förklaring till att medicin och naturvetenskap tillsammans står för tre fjärdedelar av artiklarna på svenska tidningars vetenskapssidor vilket sannolikt styr medborgarnas uppfattning om vad forskning är. Samhällsvetenskapen dominerar däremot på ledar- och debattsidor, medan humaniora är störst på kultursidorna (Vetenskap & Allmänhet, 2019b).

Tabell 3 Fördelning av andelen som uppger sig sakna uppfattning om forskningsområdet humaniora efter demografi samt generellt demografiskt mönster i befolkningen som helhet, 2019 (procent)

		Fördelning av andelen som svarar ”saknar uppfattning” på frågan om förtroendet för forskning inom humaniora	Total fördelning i befolkningen
Kön	Kvinnor	52	52
	Män	48	48
Ålder	16–29	17	16
	30–49	22	25
	50–64	29	27
	65–85	32	32
Utbildningsnivå	Låg	18	14
	Medellåg	42	33
	Medelhög	19	22
	Hög	21	31
Boendeområde	Landsbygd	17	14
	Mindre tätort	23	19
	Stad	46	50
	Storstad	14	17
Totalt antal svarande:		520	1 613

Kommentar: Frågan lyder: ”Allmänt sett, vilket förtroende har du för den forskning som bedrivs i Sverige inom följande områden?”. Svarsalternativen går från ”Mycket stort förtroende” till ”Mycket litet förtroende” över ”Varken stort eller litet förtroende” och kompletteras av ”Ingen uppfattning”. Totalt antal svarande år 2019 var 1 613.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2019.

Fenomenet har väckt intresse och frågan är vilka grupper i samhället det är som saknar uppfattning om sitt förtroende för humaniora och hur de förhåller sig till de som har en uppfattning. I tabell 3 redovisas hur gruppen som uppger sig sakna uppfattning om humaniora fördelar sig i olika demografiska kategorier. För att få en uppfattning om denna grupp är representativ för befolkningen i stort eller inte visas även den demografiska fördelningen i befolkningen totalt i de olika grup-

perna. Resultaten visar att de grupper som är överrepresenterade bland de som säger sig sakna uppfattning om sitt förtroende för humaniora främst är personer med låg- eller medellåg utbildning, samt boende på landsbygd eller mindre tätort. Ålder och kön tycks inte vara en avgörande faktor i denna fråga.

Partisympati ger inte några tydliga utslag i analysen av de som saknar uppfattning men gruppen är något mindre vänster och något mer höger än totalen. Politiseringen ger således ett tydligare utslag på förtroende än på kännedom (om förtroende). Analyser av övriga forskningsområden visar att det är samma demografiska mönster i stort sett som framträder bland de som saknar uppfattning om olika forskningsområden och att humaniora inte skiljer ut sig på det sättet. Den komplexa frågan om varför så pass många svenskar säger sig sakna uppfattning om och har relativt sett lågt förtroende för forskningsområdet humaniora kvarstår dock.[4]

Politisering av forskningsförtroendet

Inledningsvis ställdes frågan om hur attityderna till forskning och vetenskap har påverkats av utvecklingen mot vad som tycks vara en ökad polarisering och politisering i olika samhällsfrågor. Syftet med detta kapitel har varit att undersöka svenska folkets syn på och förtroende för forskning och i vilken utsträckning detta kan sägas vara polariserat. Sammanfattningsvis konstateras att förtroendet för forskning är genomgående starkt såväl vad gäller förtroendet för universitet och högskolor som forskare. Svenska medborgare uttrycker också ett stöd för att satsa pengar på forskning för att lösa olika samhällsutmaningar vilket förstås som att de har förtroende för forskningen. Samtidigt finns en variation i graden av förtroende mellan olika demografiska grupper och vi ser en tendens att skillnaden mellan de med högst respektive lägst förtroende ökar. Forskningsförtroendet varierar också starkt beroende på vilken typ av forskning man talar om och allmänheten har ett betydligt större förtroende för vissa forskningsområden (t.ex. medicin) jämfört med andra (t.ex. humaniora). För att svara på frågan om forskningsförtroendet är polariserat studerades fråge- och gruppolarisering och dessa analyser identifierade tydliga mönster som indikerar en ideologisk och politisk förskjutning i riktning mot en polarisering där till exempel Sverigedemokraternas sympatisörer uppvisar både ett klart lägre förtroende för forskare och lärosäten och också generellt en lägre vilja att satsa pengar på forskningen. Detta gäller förtroendet generellt men tydligast är det när det gäller humaniora och forskning kring migration och immigration.

I en samhällskontext där fakta ifrågasätts och utmanas står forskare inför många utmaningar framöver för att möta de strömningar som ifrågasätter vetenskapens roll och vikt. Utmaningar som kräver aktivt arbete med forskningskommunikation och att öka forskningens transparens och i förlängningen stärka förtroendet för forskning och forskningens legitimitet. Iyengar och Massey (2018) argumenterar till exempel för att forskare nu i tillägg till att arbeta med kvaliteten i sin kommunikation också måste utveckla särskilda strategier för att möta olika desinformationskampanjer.

Att förtroendet för forskning och forskare i samhället är starkt tycks helt avgörande för att kunna bemöta de utmaningar som samhället ställs inför och det är viktigt att forskningen inte blir en bricka i politiska och ideologiska positioneringar. Särskilt utsatt här är humaniora där forskningsförtroendet är som mest polariserat. Dessutom har vi sett att andelen som inte kan uppge hur stort förtroende man har för området är klart större än för övriga forskningsområden. Allmänhetens diffusa bild av humanistisk forskning är bekymmersam och behöver tas på allvar och detsamma gäller det låga forskningsförtroendet i vissa samhällsgrupper. Begreppet polarisering innebär för övrigt i sig ett understrykande av olikheter och det kan därmed vara värt att reflektera kring att det också kan finnas en fara med den typ av analyser som görs i detta kapitel och i andra sammanhang.

Vi befinner oss i skrivande stund på grund av corona-pandemin i en mycket speciell tid där såväl frågan om förtroende för experter och vetenskaplig kunskap som tilliten till andra människor är av central betydelse. Aktuella studier visar att medborgarnas förtroende är störst för *läkare/annan sjukvårdspersonal* och *forskare* när det gäller olika yrkesgrupper som uttalar sig om coronapandemin i nyhetsmedierna. Förtroendet för myndighetspersoner, politiker och journalister har ökat under krisens gång (Vetenskap & Allmänhet, 2020). Frågan är om dessa mönster kommer bestå även när vi sett slutet på pandemin.

Noter

1 Den ideella föreningen Vetenskap & Allmänhet, VA, undersöker årligen svenskarnas syn på forskning och forskning i samverkan med SOM-institutet, och i detta kapitel redovisas de senaste resultaten i detta avseende. Stort tack för många värdefulla kommentarer och förslag riktas till Martin Bergman, Fredrik Brounéus och Gustav Bohlin på Vetenskap & Allmänhet.

2 Förtroende för samhällsinstitutioner mäts i två olika formulär i den nationella SOM-undersökningen. Det ena formuläret omfattar 21 samhällsinstitutioner medan det andra formuläret omfattar ett urval om 9 institutioner. Universitet och högskolor omfrågas i båda formulären och det är detta underlag som analyseras i kapitlet.

3 https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-statistical-books/-/KS-04-19-559; https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en

4 Under 2019–2022 genomför Vetenskap & Allmänhet därför projektet *Varför så dålig hum om humaniora?* Med olika vetenskapliga metoder kommer man att söka svar på varför så många saknar uppfattning om humaniora, och hur detta förhållande kan påverkas.

Referenser

Achterberg, Peter, de Koster, Willem & Jeroen van der Waal (2017). A science confidence gap: Education, trust in scientific methods, and trust in scientific institutions in the United States, 2014. *Public Understanding of Science* 26(6): 704–720.

Bergström, Annika & Henrik Oscarsson (2015). Svensk forskningsopinion 2002–2014. I Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarsson (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

Curato, Nicole, Hammond, Marit & John B Min (2018). Power in deliberative democracy: Norms, forums, systems. Springer.

Demker, Marie (2015). Mobilisering kring migration förändrar det Svenska partisystemet. I Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarsson (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2013). Fallet för forskningsförtroendet fortsätter. I Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red) *Vägskäl*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

Holt, Kristoffer, Ustad Figenschou, Tine & Lena Frischlich (2019). Key dimensions of alternative news media. *Digital Journalism* 7(7): 860–869.

Iyengar, Shanto & Douglas S. Massey (2019). Scientific communication in a post-truth society. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 116(16): 7656–7661.

Jönsson, Anna Maria (2019). Forskarutmaningar. I Ulrika Andersson, Björn Rönnerstrand, Patrik Öhberg & Annika Bergström (red) *Storm och stiltje.* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

Martinsson, Johan & Ulrika Andersson (2020). *Svenska trender 1986–2019*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

Nichols, Thomas M. (2017). *The death of expertise: the campaign against established knowledge and why it matters*. New York, NY: Oxford University Press.

Nisbet, Matthew. C. & Robert. K. Goidel (2007). Understanding citizen perceptions of science controversy: bridging the ethnographic–survey research divide. *Public Understanding of science* 16(4): 421–440.

Norén Bretzer, Ylva (2017). Förtroendegapet mellan forskningsinstitutioner och forskare. I Ulrika Andersson, Jonas Ohlsson, Henrik Ekengren Oscarsson & Maria Oskarson (red) *Larmar och gör sig till*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

Norris, Pippa (2011). *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press.

Peters, B. Guy (2002). *Governance: A Garbage-Can Perspective*. Political Science Series 84. Vienna.

Rothstein, Bo (2005). *Social traps and the problem of trust*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rutjens, Bastian T., Sutton, Robbie M. & Romy van der Lee (2018). Not all skepticism is equal: Exploring the ideological antecedents of science acceptance and rejection. *Personality and Social Psychology Bulletin* 44(3): 384–405.

Vetenskap & Allmänhet (2011). *Slitsamt förvärvat och snabbt fördärvat?* (VA-rapport 2011:1). Stockholm: Vetenskap & Allmänhet.

Vetenskap & Allmänhet (2016). VA-barometern 2016/2017 (Rapport 2016:4). Stockholm. Vetenskap & Allmänhet.

Vetenskap & Allmänhet (2018). *Vetenskapen i Samhället – resultat från SOM-undersökningen 2017* (Rapport 2018:3). Stockholm: Vetenskap & Allmänhet.

Vetenskap & Allmänhet (2019a). *Bakom rubrikerna – intervjuer med 12 journalister om att bevaka forskning* (Rapport 2019:3). Stockholm: Vetenskap & Allmänhet.

Vetenskap & Allmänhet (2019b). *Forskning i svensk press 1995–2015 – en innehållsanalys* (Rapport 2019:7). Stockholm: Vetenskap & Allmänhet.

Vetenskap & Allmänhet (2020). Corona i svenska medier – ökat förtroende för myndighetspersoner. Hämtad från https://v-a.se/2020/04/corona-i-svenska-medier-okat-fortroende-for-myndighetspersoner/

Waisbord, Silvio (2018). The elective affinity between post-truth communication and populist politics. *Communication Research and Practice* 4(1): 17–34.

Weibull, Lennart. (2015). Förtroende för olika grupper: En uppdatering. *Bergström & J. Ohlsson (red), Alla dessa val. Göteborgs universitet: SOM-institutet*.